

**UMNYANGO WEFUNDO WEGAUTENG
UKUHLOLWA KWEBANGA LETJHUMI NAMBILI**

**ISINDEBELE ILIMI LESIBILI
IZINGA ELIPHEZULU
(Iphepha Lokuthoma)**

ISIKHATHI: 2 ama-iri

IMITLOMELO: 80

TJHEJA:

- Leliphepha lineengaba ezintathu isigaba A, B no -C.
 - Yoke imibuzo ngaphasi kwesinye nesinye isigaba kufanele iphendulwe.
 - Fundisisa omunye nomunye umbuzo ngaphambi kobana uphendule.
 - Tlola ngesandla esihle esifundekako.
-
-

ISIGABA A

Kilesisigaba kuneenqetjhana ezintathu, phendula ngazo zoke.

UMBUZO 1

Isiqetjhana A

Fundisisa indatjana elandelako bese uphendula imibuzo engenzasi.

Abanye bathi bebenziwa budhadlha babo. Abanye bathi bebanganalo ilwazi. Abanye bavele bathibebangakaphucuki. Phela omhlophe ubengakalibeki inyawo lakhe kileli leSewula Afrika. Bekuyindlela ekuphilwa ngayo kilendlu enzima. Koke bekuphuma ehlabathini kudliwe kunjalo, nakungasinjalo kubiliswe ngamanzi kuselwe. Lababantu bebatjengisa kuhle bona uZimu, akasiso isidlhadlha. Ngalokho-ke koke okudalwe nguye awunalungelo lokuthi kubudlhayela. Ipilo yayingasiyo le esele iphilwa namhlanje. Kwakunganakudla okuthiwa akunamsoco. Kwakunganandlela yokuziphatha kuthiwe le, ngiyo eyakha umzimba uhlale uhlanzekile nanyana uqinile. Izifo zazingekho.

Kwakuba mhlolo omkhulu ukuzwa bona umuntu akasekho. Ngamanye amagama ukufa kwakuyivela kancani ebantwini abanzima. Nanyana kuthiwa kwakunonde kuba khona kwakuba semasaneni angakaphumeli ngaphandle. Kodwana ebantwini abadala kwakuyihlamba nelitjhwa elimbi ukuzwa bona kunokufa. Bebaphila isikhathi eside, bebakghona ukuleqela ngale ikhulu lemnyaka baphile njengotjheleni. Bekudliwa okungekwemvelo. Othi ubanjwe lilothe ufuna ukuphathwa mgomani bekuvele kutjhingwe emmangweni neentabeni ayokwenjelwa inkhwende aphekelwe asele. Amakhaza bekangasatjwa nakancani, bekukhanjwa ngemiganga, lamawiliwili weempahlakazi esiwambatha namhlanje angekho.

Namhlanje abantwana abakhulele emaplasini basawufakazela lombono wokukhula ngokwemvelo. Inengi labo liba nezitho liqine. Alibanjwa mikhokhanyana ebangwa makhaza. Kodwana nawuqala emadorobheni sithola isizi lodwa. Kufa umntwana, kufe umuntu omdala. Umkhuhlani tle sewukghona ukubulala umuntu. Amathumbu, ihloko, amakhaza koke lokhu kukghona ukubulala umuntu. Akusananto engabulaliko. Koke kuyingozi epilweni. Isizathu siyabalekelwa. Nasiqala ngehlangothini leenyanga sithola bona akunasifo esingananyangaso engusosiyazi. Kodwana isitjhaba sibhubha kunjalo. Akusiziimbhedlela kukufa kodwana kufiwa khonapho. Manje umbuzo ngowuthi kanti sekubangelwa yini ukufa okungaka namhlanje, kanti emandulo kwakuphilwa bewudle neentethe zabomntanomntanakho na?

[Ikhutjwe: IsiNdebele Samambaa ibanga 10, JFB Skhosana nabanye, ikhasi 69]

- 1.1 Ngokuya kwendatjana le khuyini okwenza abamhlophe bona bangezi eSewula Afrika? Veza iinzathu zibe zintathu. (3)
- 1.2 Kukhulunywa ngani kilendatjana? (1)
- 1.3 Ngiziphi iinkhathi zepilo ekulinganiswa ngazo kilendatjana? (2)
- 1.4 Tlola iinzathu ezimbili ezitjengisa bona kwakuphilwa isikhathi eside. (2)
- 1.5 Umuntu obanjwe mgomani khabe alatjwa ngani ekadeni? (1)
- 1.6 Kutjho ukuthini lokhu okulandelako:
 - 1.6.1 bekukhanjwa ngemiganga. (1)
 - 1.6.2 akusiziimbhedlela kukufa. (1)
- 1.7 Khuyini okwenza abantwana abakhulele emaplasini bonyana babe nezitho begodu baqine? (2)

[13]

Isiqetjhana B

Funda indatjana le bese uphendula imibuzo engenzasi.

Inja ithi ingadla ithambo yejaye. Indlela abantu abanzima egade baphiliswa ngayo agade ingakarisi. Yoke into umuntu agade afundiswa yona kwakusetjenziswa umutja phezu kwakhe. Ngokuya kwesikhathi izinto zatjhuguluka njengombala wenwabu. Umthwalo ogade udisela umuntu onzima kwanje uphezu kwamahlombe wabamhlophe. Ekadeni umuntu omhlophe zange athanda ukuhlonipha umuntu onzima.

Umlilo otjhisako wenza umuntu bona atjhidele kude nawo. Itjhuguluko elikhona leli lenziwa budisi abantu abanzima abahlangabezana nabo. Ngitjho nendlela abantu ababulalana ngakhona. Kuliqiniso isifundo sezekob satjho bona iphasi loke lizakujamelana ngeenyawo. Umuntu odla kamnandi akafuni bona abanye bafane naye. Nasitjhejisako ilanga elinye nelinye kufa abantu eendaweni ezahlukeneko. Unobangela walokho kungezwisani phakathi komphakathi ophila kileli. Ipikiswano enkulumiswaneni eWorld Trade Centre yenziwa kukungahloniphani kwabantu abaphila ephasini leli leSewula Afrika.

[Ikhutjwe: IsiKhetu 8. Jiyane DM nabanye, ikhasi 225]

- 1.8 1.8.1 Ngombono wakho ngabe umtlozi unqophise kibaphi abantu nakathi **“Inja ithi ingadla ithambo yejaye”** (1)
- 1.8.2 Abantu abanzima ekadeni gade bafundiswa njani? (2)
- 1.8.3 Ngokuya komtlozi ngabe ngiliphi leli iphasi elingazwaniko? (1)
- 1.9 Yitjho bona ukubulalana kwabantu abanzima kwakwenziwa yini? Veza amaphuzu amabili (2)
- 1.10 Ngisiphi isifundo esatjhoko, bona iphasi loke lizakujamelana ngeenyawo? (1)
- 1.11 Phikisa nofana vumelana nomutjho lo, bese usekela ipendulo yakho. **“Iphasu loke lijamelene ngeenyawo.”** (2)
- 1.12 Iinkulumiswano gade zibanjelwa kuphi? (1)
- [10]**

Isiqetjhana C

Funda indatjana le bese uphendula imibuzo:

Kade lokha sisadla abonontupe namagosi kwakukhona omunye ubaba eDimila. Indawo le gade ingenca yeKapa. Ubaba lo khabe anendodana eyodwa gade ayithanda khulu. Iimberegi zakhe gade zifika emakhulwini amathathu. Kuliqiniso begodu kunjalo isiqhelo sehlula ihliziyo/ingqondo. Indodana yakhe bekunguMadzela. Angakhalinywa nakanye. Ekhabo bekudliwa kulahlwa ukudla. Njengevamisa uZimu wavakatjhela ekhabo kaMadzela. Uyise wathoma wagula. Bazama zoke iinyanga bona zimelaphe kodwana kwaba kuthela ilitje ngamanzi.

Ngetjhu elimbi wararha ibhayi uyise lakaMadzela. Iimberegi zoke zadaniswa kulala kwakayise kaMadzela zabe zamzilela nazo njengomuntu ogade aziphilisa kamnandi. Ngemva kweemveke ezimbili iinkomo zafa njengamaphela afakelwe isibulali. Ilifa lakhe loke laphelela phasi. UMadzela ngobuvila bakhe wathoma waqoqha zoke iimberegi watjho bona ngizo eziloye uyise nefuyo yekhabo. Kuthe kusenjalo, wadla yoke imali egade itjhiywe nguyise. Abantu bamqala nje bathi uzazisola ngento ayenzako. Ngokuthi soke siyazi bona umgodi unalapha uthoma khona begodu nalapha ugcina khona, kwaba njalo nakuMadzela. Wasaba nokuthi angatjhingaphi ukuthola irhelebho.

UMadzela watlhaga ukudlula woke umuntu owakhe waphila kilomhlaba. Abantu balila naye uMadzela. Watlhoga ngitjho irhembe eyodwa le. Ngitjho amanzi imbala gade angasawazi, selafana nomuntu ohlanyako. Abantu bakhe bamkhohlwe omunye namkhana yena gade abenza okumbi. UMadzela wazikhulula waziberegela. Watjho wathi, "Kubuhlungu ukwenzelwa. Qala namhlanje ngiyini"

[Ikhutjwe: Isikhethu 7. Jiyane DM nabanye, ikhasi 183]

- 1.13 Indaba engehla le yenzeka kuyiphi indawo? (1)
- 1.14 Kuba yini kuthiwa ubaba lo gade ayinjinga? Hlathulula. (2)
- 1.15 Kutjho ukuthini ukuthi "umuntu uthela ilitje ngamanzi" (1)
- 1.16 Kwakungubani igama lendodana kababa oyinjingalo? (1)
- 1.17 Hlathulula lokhu okulandelako:
- 1.17.1 wararha ibhayi (1)
- 1.17.2 bekudliwa kulahlwa (1)
- 1.18 UMadzela lokha nasele athaga bamsiza nofana bamlisa? (1)
- 1.19 Ngemuva kokuthi uyise kaMadzela ahlomakale kwenzekani ngeemberegi? Yitjho kafitjhani. (2)
- 1.20 Kwakuzimberegi ezingaki ezaziberega ekhabo kaMadzela? (1)
- 1.21 Ubaba lo wenjinga gade anamadodana amangaki? (1)

[12]

IMITLOMELO YESIBAGA A: [35]

ISIGABA B

Kilesisigaba umbuzo munye, uphendule.

UMBUZO 2

Funda isiqetjhana esilandelako bese uyasirhunyeza ngamagama angeqi etjhumini-nahlanu uveze ummango waso.

UBonakele wabuya sekuhlwe khulu. Zange asakwazi nokuyibona kuhle indlela eya lapha gade ahlala khona. Wakhamba asiwa, avuka atjingga phambili wabe wafika lapha aya khona. Nakafika khona zange alokhu azitshwenya ngokobana alokhu acabanga khulu ngeentlayitjheko zakhe. Wavele waziphosa phasi, hlanu kwekoloyi yakhe walala angakagomi

UBonakele wavuswa makhaza phakathi kobusuku. Khabe kukhanya eDaveyton. Kupholile kodwana kukhona umoyana ohlakako, kuthule kuthe du. Akukho okusikinyekako, uzwa nje izinja zikhonkgotha kude le emzini. UBonakele wafikelwa mumoya wobusathana, "Ngimi lo enginje namhlanje? Sekuphele amalanga amabili ngingakwazi ukudla kilo wami umlomo" Watjho zehla iinyembezi, wabhalelwa kukuzibamba njengemihla. "Ngiyavuka ngyozi buyiselela! Ngiyo...zi...bu...yi...se...la!"

Wasuka khonokho uBonakele, wagijima. Weqa, wabethana nomoya njengoKiller, watjingga khona ngelokitjhini. Kuthe kusesenjalo, asagijima, wafikelwa mcabango omunye owenza bona ajame acabange, "Phana ngiyakuphi? Kilenarha kuthule ngasuthi abantu bakhona boke bahlongakele. Kuthule ungasuthi akukho okuphilako ngaphandle kwezinja engizizwa zikhonkgotha kude. UNduku noSponono angibazi lapha bahlala khona. Nje-ke ngizakuthi ngiyaphi?" Athule kancancani acabange kuhle, "Lithuba lami leli lokobana ngibone bonyana ngingaziphilisa ngani. Yinye into ekufanele ngiyenze kwanjesi. Kukobana ngikhambe ngiyokweba amabhoksi wama-kabhula kileya indlu, lapha kuthengiswa khona iinthelo ezigonywako. Nangingenzi njalo, ngizakufa. Ngiqolela bona lo gadi ohlala agade lapha; angigongode nakathandako kodwana emva angisayi, ngiya phambili."

(Idzujulwe: UBonakele. Skhosana Marcus, ikhasi 40-41)

IMITLOMELO YESIBAGA B: [10]

ISIGABA C

Esigabenesi kunemibuzo emithathu, ayiphendulwe yoke.

UMBUZO 3

Funda indatjhana le bese uphendula imibuzo

Lalela-ke mkhozi. Uyambona? Angithi ngakutjela bona uyazikhakhazisa? Kade ngikutjela ngoNaThugwana lo..." Watjho uNoQephe aphanyula iwatjhini enekiweko, watjho aphanyula isambatho ngasinye asiphosa emahlombe. Ukwenza koke lokhu nje unande aphosa ilihlo elibukhali ngakwamakhelwani wakhe uNaThugwana. "Ungathi awungitjheji nje? Mqale! Qala! Uphaya imikhonywana nakakhambako,

Phendla

“UJuguja nentanyana okungathi ngekadoyi le..” Kuphikelela uNoQephe. UNoVelaphi abone kobana umkhozi wakhe lo uncame khulu, nokho alinge ukubhula umlilo ngokuthi, “Ungamtjheji loyo mkhozami. Khese ungidembele yomntazanyana wakwakho uQephe bona kubayini angasayi esikolweni...” Amngene emlonyeni ngependulo uNoQephe: “Uzakufunda njani umntanami aboNaThugwana nabamhloye kangaka? Anjalo nje batjho ngutitjhere onehliziyo embi kangaka? Phela ufeyilise uQephe ngokumfela umona nakabona iinhluthu zakhe eziphululwe kuhle.”

[Ikhutjwe: IsinNdebele Samambaa 7. JFB Skhosana nabanye, ikhasi 158]

- 3.1 Amagama athalelwe ngaphasi aziingcezu ziphi zekulumo: Veza ngokuwasebenzisa emitjhwani:
- 3.1.1 Ukwenza koke lokhu unande aphosa ilihlo elibukhali ngakwamakhelwani wakhe uNaThugwana. (7)
- 3.2 Imitjho elandelako inezakhi ezithalelweko ngaphasi. Veza bonyana isakhi esithalelweko singiyiphi ipambosi, bese utlola yakho imitjho esebenzisa lezo mpambosi.
- 3.2.1 Umfela umona nakabona iinhluthu zakhe ziphululwe kuhle. (1)
- 3.2.2 Phela ufeyilise noQephe. (1)
- 3.3 Amagama anciphisiweko la anikela miphi imiqondo kilemitjho?
- 3.3.1 Uphaya imikhonywana nakakhambako. (1)
- 3.3.2 Khese ungidembele yomntazanyana wakwakho. (1)
- 3.3.3 Uzakufunda njani umtwana wami. (1)
- 3.4 Tlola isibabazo esitholaka endatjaneni engehla le. (1)
- 3.5 Tlola imitjho elandelako ibe ngephikisanako / ngephikako.
- 3.5.1 Angithi ngakutjela bona uyazikhakhazisa (2)
- 3.5.2 Ungamtjheja loyo mkhozami. (2)
- 3.6 Veza bonyana imitjho elandelako imumethe ziphi iinkhathi zezenzo.
- 3.6.1 Watjho apanyula isambatho ngasinye. (1)
- 3.6.2 Phela ufeyilise uQephe (1)
- 3.6.3 Angithi ngakutjela ngoNaThungwana. (1)

[20]

UMBUZO 4

Buyelela utlole imitjho le bese uthoma ngamagama athalelweko:

4.1 Amasela eba iinkomo zabantu.

4.2 Ugogo unghadela irhabi lakaZodwa.

4.3 Abantwana bademba iindaba zamala.

4.4 Umalume ukhulumela umndeni obhujelweko.

4.5 Abafundi bahleba utitjhere.

2x5=(10)

UMBUZO 5

Tlola imitjho elandelako le, ngokobana ukhethe igama elilodwa kilawo aseembayaneni.

5.1 Besiyokwemba iinhlahla ehlathini (ngekgado / ngekghado)

5.2 Wathi bona ezwe iindabezi (wasirhahlawula / wasirawulula) isililo.

5.3 Ngambetha ngelitje waphuma (igogoma / ingongoma)

5.4 Mina kambe ngiphila ngemali (yokuphothela / yokubothela)

5.5 Qala bona senzani (isidhahlhesi / isidladlesi)

(5)

IMITLOMELO YESIGABA C: [35]

IMITLOMELO: 80